

Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу

Костянтин Ващенко,

кандидат політичних наук, докторант
Національного педагогічного університету
ім. М. Драгоманова

Досвід розвитку України як суверенної держави засвідчує, що нова якість українського суспільства потребує належного критично-конструктивного дослідження досягнень і прорахунків політичної науки і практики. Не менш важливо створити досконаліший теоретико-методологічний інструментарій, основними складовими якого є політичний аналіз і політичний прогноз. Саме завдяки цьому, на думку багатьох дослідників, можна забезпечити ефективне розгортання процесів сучасного державотворення [1]. З огляду на актуальність цих проблем, у статті розглядаються основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозування.

Сучасний стан українського суспільства зумовлює особливу увагу до сфери аналітичної практики, до якої висуваються особливі вимоги. Адже її завданням є формування певних рекомендацій суб'єктам політичного процесу щодо найоптимальнішої дії або шляху розв'язання конкретної проблеми. Саме це і є прерогативою того, що прийнято вважати політичним аналізом. Такий аналіз ґрунтується на політичній науці, втягуючи до своєї орбіти методологію її субдисциплін (серед них, насамперед, „політичні” напрями історії, соціології, психології, які утворюють так звану субдисциплінарну матрицю політичної науки). Тому в широкому розумінні політичним аналізом можна вважати будь-який розгляд суспільно-політичних явищ [2].

Різні визначення політичного аналізу окреслюють особливості цього різновиду діяльності. Так, Л. Пал пропонує під політичним аналізом розуміти кваліфіковане застосування інтелекту до суспільних проблем [3]. Д. Веймер та Е. Вайнінг визначають політичний аналіз як надання корисної поради, що стосується державних рішень і визначається суспільними цінностями [4].

Втім варто зазначити, що якщо теорія політики має, передусім,

Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу

Костянтин Ващенко

пояснювати причини виникнення і розвитку політичних явищ, то політичний аналіз має справу з проблемами, пов'язаними з реалізацією політики в суспільній практиці. Особливості політичного аналізу, на відміну від політичної науки, є похідними від специфіки роботи консультанта, покликаного дати аналітичну оцінку конкретної проблеми й запропонувати певні рекомендації щодо реалізації інтересів того чи того суб'єкта політичної дії. Відтак, політичний аналіз слід розглядати як пошук шляхів оптимальної реалізації інтересів суб'єктів політичної дії.

Аналіз наукових джерел дає можливість виокремити три форми практики політичного аналізу – ситуаційну, стратегічну і ціннісну [5].

Ситуаційний аналіз зорієнтований на чітко обмежену в просторі і часі проблему. Для нього характерна міждисциплінарність. Мистецтво ситуаційного аналізу полягає в умінні подати конкретну проблему в системному вигляді й визначити головні причини її виникнення. Досягають цього шляхом опрацювання максимальної кількості джерел інформації стосовно проблеми – статистичних і соціологічних даних, психологічних, історичних, економічних характеристик учасників подій тощо. Характерною ознакою аналітичної практики є орієнтація на прийняття рішень у просторово-часовому діапазоні „тут і тепер”. „Завтра” для ситуаційного аналізу – завжди пізно. У цьому полягає вразливість ситуаційної аналітичної практики, підстава для звинувачень на її адресу у нібито нездатності побачити й оцінити перспективу. Саме тому практика ситуаційного аналізу підкріплюється стратегічним аналізом.

Стратегічний аналіз повинен дати відповідь на запитання, „що має статися” в майбутньому. Поняття „майбутнього” суттєво впливає на стиль мислення та аргументацію практики стратегічного аналізу. Майбутнє конструюють як певну модель за допомогою очевидних (з точки зору аналітика) понять і фактів. Практика стратегічного аналізу – це конструювання „майбутнього” за допомогою сполучних елементів між „минулим” і „теперішнім” часом. Його завдання полягає у визначенні змісту проблем, які виникатимуть у майбутньому. Стратегічному аналітикуві необхідно довести, що певна проблема з часом обов'язково стане предметом турботи суспільства або держави. Отже, проблемним полем стратегічного аналізу є не саме по собі „майбутнє”, а досвід конструювання моделей майбутнього розвитку [6]. Продукт стратегічної аналітики не вимагає негайних дій від того суб'єкта політики, якому він адресований. Цей тип аналітичної практики стимулює прийняття рішень, результати яких буде видно, як правило, у віддаленому майбутньому, що інколи провокує ілюзію відтермінування відповідального рішення на невизначений час.

Стратегічний аналіз, як правило, є монодисциплінарним. Як показує досвід, потенціал цієї аналітичної практики повністю розкриває себе у разі використання можливостей якоїсь однієї гуманітарної дисципліни (історії, економіки, соціології).

Предметом ціннісної складової аналітичної практики є критика базових цінностей та умов здійснення державної політики.

Як зазначає О. Валевський, західні політологи цей тип аналітики, як правило, не визнають політичним аналізом. Водночас він дуже поширений у посттоталітарних суспільствах. Це зумовлено двома обставинами. По-перше, початковою стадією становлення професійної аналітичної спільноти. З подальшим розвитком організаційних форм аналітичної діяльності і, відповідно, формуванням ринку аналітичних послуг, те, що зараз заведено вважати ціннісною складовою, відійде до компетенції філософії, історії, ідеології, журналістики. По-друге, перехідний стан історичного буття посттоталітарного суспільства провокує відтворення різновекторних можливостей його розвитку, що об'єктивно робить предметом критики головні цінності державної політики [7].

Відзначимо характерні особливості ціннісної форми аналітичної практики. По-перше, предметом уваги тут є оцінка політики, а не з'ясування ефективного шляху розв'язання якоїсь проблеми. По-друге, цінності містяться в будь-якому аналітичному продукті. Вони імпліцитно є орієнтирами у дослідницькій роботі аналітика. Проте самі по собі базові цінності організації державної і суспільної політики не стають предметом критики. З точки зору професійного експерта, цим мають опікуватися філософія, ідеологія, етика, історія. Але за умов, коли руйнуються сталі суспільні системи, досвід ні ситуаційної, ні стратегічної практики не може автентично пояснити, що саме відбувається в суспільстві. З точки зору ситуаційної і стратегічної практик, зазначає О. Валевський, ціннісний аналіз багато в чому парадоксальний та алогічний, оскільки він побудований на „методологічній доктрині”, створеній самим аналітиком. Її джерелом є індивідуальний авторський життєвий досвід і світогляд [8].

Отже, політичний аналіз є галуззю політологічного знання, яка мусить забезпечувати пошук моделей розв'язання конкретних проблем, з якими зустрічаються суб'єкти політичної діяльності. За своєю природою політичний аналіз є інструментальним знанням.

Під прогнозом у науці розуміють „імовірнісне науково обґрунтоване судження про перспективи, можливі стани того чи іншого явища у майбутньому чи про альтернативні терміни його існування” [9]. Звідси можна зробити висновок, що політичне прогнозування – це процес науково обґрунтованого припущення про можливі шляхи розвитку політичних подій у майбутньому, вироблення рекомендацій для практичної діяльності в певних умовах. Метою політичного прогнозування є підвищення ефективності та результативності прийнятих політичних рішень, запобігання небажаному розвитку політичних процесів [10].

Політичне прогнозування передбачає: 1) проектування в політичній сфері, вироблення політичних сценаріїв проектів майбутнього політичного буття, за якими передбачається або планується розвиток подій у певному суспільстві; 2) здатність до політичного передбачення окремо взятої особи

Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу

Костянтин Ващенко

або групи індивідів за допомогою інтуїції, знання, інтелектуального чи соціального проектування на основі спільного досвіду.

Важливу роль у складанні політичних прогнозів відіграють дослідження громадської думки, соціологічні опитування, дані яких особливо важливі в процесі політичних виборів на різних їх етапах. Громадська думка є різновидом колективного судження, в якому у формі оцінки, ствердження чи засудження виражається ставлення масової свідомості до певних соціально значущих проблем (у тому числі й до проблем майбутнього суспільно-політичного розвитку). Враховуючи здатність громадської думки впливати на свідомість і практичну діяльність людей, регулювати їх соціальну поведінку, в контексті політичного прогнозування велике значення має опанування мистецтвом її формування. Для цього необхідно насамперед правильно і своєчасно визначити завдання, проблеми, потреби колективу і сприяти їх обговоренню [11].

Найважливішою в політичних прогнозах картиною майбутнього спонукає людину або активно прагнути до нього, або протидіяти йому, або ж пасивно його очікувати. Тому будь-який політичний прогноз містить як науково-пізнавальний зміст, так і має певне ідеологічне призначення. Проте в будь-якому випадку прагнення зазирнути у завтрашній день означає намагання подолати невизначеність майбутнього. І це спонукає вчених, політиків до створення різних програм розвитку суспільства, його модернізації. А це свідчить, що політичне прогнозування має дві основні функції – ідеологічну і пізнавальну. Власне, між цими двома функціями політичні прогнози завжди й коливаються, як годинниковий маятник. При цьому кожен прогноз розробляється з метою запобігання небажаним наслідкам вірогідного розвитку подій.

Слід додати, що ефективне політичне прогнозування можливе лише за умови постійного коригування прогнозів з урахуванням найновішої інформації. Прогнозування не можна розглядати як безумовну констатацію, що характеризується словами „буде”, „станеться”. Воно має розглядатися як умовна, інструментальна діяльність, що вкладається у формулу: „Може бути або станеться за певних умов”. Такий підхід відображено у працях Д. Белла, І. Бестужева-Лади, А. Уткіна та інших вчених [12].

Отже, прогноз у сфері політики не стільки відіграє роль традиційного пророцтва, скільки є технологією, котра вказує, за яких умов і за допомогою яких засобів можна буде досягнути бажаного майбутнього.

В сучасному політичному аналізі й прогнозуванні майбутнього застосовується широкий і різноманітний арсенал наукових загальних і спеціальних методик, логічних і технічних засобів пізнання. Отже, політичний аналіз і прогноз як важливий елемент управління суспільством має базуватися на певних принципах, що дають змогу оптимально підійти до розуміння сегментів політичного життя.

На думку В. Горбатенка, в цілому можна визначити такі основні принципи здійснення політичного аналізу і прогнозу [13].

Принцип альтернативності пов'язаний з можливістю розвитку політичного життя за різними траєкторіями, за умови різних взаємозв'язків і структурних відносин. Альтернативність у жодному випадку не слід плутати з вірогідністю. Джерелом альтернатив можуть бути якісні зрушення, що виникають в умовах різних соціально-політичних змін, наприклад, у разі переходу до нового політичного курсу. За складних перехідних політичних ситуацій необхідно пам'ятати, що один і той же результат може бути зумовлений різними причинами. Отже, необхідно враховувати плюралістичність причин і плюралістичність наслідків. Принцип альтернативності діє не тільки як загальнодемократичний, плюралістичний, а і як цілеспрямований засіб досягнення нормативно визначеної мети або пошуку певних тенденцій суспільно-політичного розвитку.

Принцип системності прогнозування передбачає, що політика, з одного боку, розглядається як єдиний об'єкт, а з іншого – як сукупність відносно самостійних напрямів (блоків) прогнозування. Цей принцип дає змогу отримати цілісну модель досліджуваного об'єкта в усій сукупності його прямих і зворотних, ієрархічних та координаційних зв'язків, визначити й виокремити його основні системні ознаки: елементний склад, структуру, мету, зміст, функціонування, способи реалізації. Одна з найважливіших вимог системного принципу щодо аналізу соціально-політичних процесів – дослідження певної соціальної системи в сучасних умовах – є неможливою без виходу за її межі. Такий підхід здатен змінити не тільки спосіб мислення, а й практичні дії у процесі реформування суспільного організму. Недотримання принципу виходу за межі старої системи, небажання подолати певний набір стереотипних уявлень, як правило, замість модернізації суспільства зумовлюють її видимість.

Прогнозування соціально-політичних процесів потребує, з одного боку, врахування історичного досвіду і традицій конкретного суспільства. З іншого боку, логіка застосування системного методу пов'язана з врахуванням цивілізаційного досвіду, який свідчить, що модернізація охоплює всі сфери суспільства. Сучасні теоретики разом з політичним вирізняють соціальний, економічний, культурно-духовний та інші різновиди модернізації [14]. Політична модернізація з притаманною їй специфікою виступає синтезуючою щодо названих типів, оскільки однією з основних її характеристик є забезпечення структурних та якісних змін не лише в політиці, а й у соціальній, економічній, культурно-духовній та інших сферах, створюючи цим самим умови для збереження стабільності та внутрішньої консолідації суспільства.

Синтетично-плюралістичний принцип. Щоб передбачити пріоритети й основні параметри модернізаційного процесу певного (в нашому випадку українського) суспільства, слід неодмінно вийти за межі політичної сфери

Основні форми і принципи дослідження політичного аналізу й прогнозу

Костянтин Ващенко

й спробувати розглянути цей процес у ширшій та універсальнішій перспективі. А це, у свою чергу, об'єктивно передбачає суттєве підкріплення політологічного аналізу матеріалами з інших наук – історії, економічної теорії, правознавства, філософії, соціології. Таке поєднання потребує, разом з політологічним аналізом, застосування синтетично-плюралістичного підходу. Плюралізм у даному разі полягає в намаганні охопити якомога ширше наукові здобутки. При цьому плюралістичний характер певного підходу, як зауважує О. Погорелов, полягає не в одночасному застосуванні суттєво різних підходів, а в готовності переходити від одного типу інтерпретації до іншого [15].

У зв'язку із зазначеним вище заслуговує на увагу методологічний підхід В. Горбатенка, який, спираючись на М. Дюверже, у дослідженнях держави й суспільства пропонує поєднувати юридичний і політичний аналіз. Таке поєднання, на думку вченого, дає змогу, з одного боку, вивчати не тільки політичні інститути, які регламентуються правом, а й ті, що правом повністю або частково ігноруються (політичні партії, громадська думка, пропаганда, преса, групи тиску тощо). З іншого боку, така орієнтація уможливить вивчення політичних інститутів, регламентованих конституцією, законами, не тільки в юридичному, а й у політологічному аспекті, що дасть змогу визначити, якою мірою ці інститути функціонують відповідно до права чи уникають його [16].

Справді, сучасний розвиток соціальних наук дає змогу розглядати суспільство та його інститути як об'єкт науки в цілому. Не піддаючи сумніву важливість юридичних феноменів серед суспільних явищ, наголошує В. Горбатенко, слід звернути увагу на те, що у праві слід розрізняти те, що є ефективним для застосування, й те, що не є таким. Закон, юридична норма, конституція є не відображенням реального, а спробою впорядкування реального, спробою, яка ніколи не вдається повністю [17]. Зазначене, на нашу думку, має особливе значення для українських законотворців і правознавців, які розрив між бажаним і цінністю досі розглядають під кутом зору тимчасової „недостатньої нормативно-юридичної бази” і не усвідомлюють до кінця закономірності та глибини цього розриву, його деструктивного впливу на розвиток політичної і правової системи.

Принцип безперервності прогнозування передбачає коригування прогнозних розробок у міру надходження нової інформації, а також контроль за домінуванням певних тенденцій у розвитку політичних подій, політичної ситуації. Цей принцип у процесі здійснення прогнозу передбачає процедуру так званого проміжного огляду, необхідну для забезпечення своєчасної зміни оперативної політики, заснованої на безпомилковому прогнозі. Проміжний огляд дає можливість модернізувати прогноз, залучаючи до нього інші події та здійснюючи перевірку джерел прогнозування і методології. За короткострокових прогнозів безперервність їх відстеження, як правило, має обов'язковий

характер і закладається у саму схему їх поетапного здійснення. Суттєва модернізація прогнозу відбувається за умови надходження нової інформації або виникнення якоїсь надзвичайної події. Перегляд довгострокових прогнозів здійснюється при зміні базових даних, офіційної статистики, несподіваного руху вперед чи відходу назад внаслідок політичного реформування суспільства. Гнучке реагування на зміни дає можливість виправляти помилки й забезпечувати результативність політичних прогнозів, передбачати реальні наслідки політичних рішень.

Принцип верифікації (перевірки) спрямований на визначення достовірності виробленого прогнозу. Цей принцип ґрунтовно розглянуто у праці українських дослідників С. Кримського, В. Пилипенка і Ю. Салюка. Автори, зокрема, зазначають, що він ґрунтується на трьох методологічних засадах прогнозування – достовірності, точності й обґрунтованості. Досягти надійних висновків про майбутнє можна тільки тоді, коли вдасться верифікувати чималу кількість аспектів розробленого прогнозу [18].

Відносна (попередня) верифікація здійснюється переважно на останніх етапах розроблення прогнозу. До основних способів верифікації політичних прогнозів належать: перевірка одержаних результатів повторними або паралельними дослідженнями; опитування експертів – фахівців у певній галузі, якої найбільше стосуються здійснений аналіз і прогноз; зіставлення вихідних положень з реальною політичною ситуацією; паралельне розроблення прогнозу методом, відмінним від первісного; виявлення і врахування джерел можливих помилок; опосередкована верифікація прогнозу шляхом його зіставлення з прогнозами, отриманими з інших джерел інформації.

Оптимальне врахування та органічне поєднання зазначених вище принципів сприятимуть забезпеченню достовірності поглядів у сфері політичних відносин та прийняття політичних рішень.

Література:

1. Див.: **Валевський О. В.** Методологічні засади аналізу державної політики // *Філософська думка*. – 2000. – № 5. – С. 59 - 81; **Веймер Д., Вайнінг Е.** Аналіз політики. Концепції і практика. – К.: Основи, 1998. – 360 с.; **Горбатенко В.** Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування // *Людина і політика*. – 2003. – № 5. – С. 46 - 55; **Михальченко М. І.** Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ „Відродження”, 2004. – 488 с.; **Пал Л.** Аналіз державної політики. – К.: Основи, 1999. – 422 с.; **Панарин А.** Глобальное политическое прогнозирование. – М.: Алгоритм, 2000. – 348 с.
2. **Валевський О. В.** Методологічні засади аналізу державної політики // *Філософська думка*. – 2000. – № 5. – С. 59 - 81.
3. **Пал Л.** Аналіз державної політики. – К.: Основи, 1999. – 422 с.
4. **Веймер Д., Вайнінг Е.** Аналіз політики. Концепції і практика. – К.:

**Основні форми і принципи дослідження
політичного аналізу й прогнозу**

Костянтин Ващенко

Основи, 1998. – 360 с.

5. **Бєбик В. М.** Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. – К.: МАУП, 2001. – 383 с.; **Панарин А.** Глобальное политическое прогнозирование. – М.: Алгоритм, 2000. – 348 с.

6. **Панарин А.** Глобальное политическое прогнозирование. – М.: Алгоритм, 2000. – 348 с.

7. **Валєвський О.** Порівняльний аналіз моделей державної політики у програмах основних учасників президентської виборчої кампанії-99 // Вісник Української академії державного управління. – 2000. – № 1. – С. 123 - 129.

8. **Валєвський О. В.** Методологічні засади аналізу державної політики // Філософська думка. – 2000. – № 5. – С. 59 - 81.

9. Рабочая книга по прогнозированию. – М.: Политиздат, 1982. – 320 с.

10. **Піча В. М., Хома Н. М.** Політологія. Навч. посібник. – К.: „Каравела”, Львів. „Новий світ”. – 2000. – 344 с.

11. **Шевченко В. М.** Опитування громадської думки з політичних питань: можливості та обмеження // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавн. центр Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2002. – С. 200 - 203.

12. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 956 с.; **Бєстужєв-Лада И. В.** Методики долгосрочного утверждающего анализа в технологическом прогнозировании // Социологические исследования. – 2000. – № 1; **Уткин А. И.** Мировой порядок XXI века. – М.: Изд-во Эксмо, 2002. – 512 с.

13. **Горбатенко В.** Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 46 - 55.

14. Див. **Михальченко М. І.** Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ „Відродження”, 2004. – 488 с.

15. **Погогрєлов О. Ф.** Природа філософського плюралізму // Філософська думка. – 2001. – № 5. – С. 5 - 18.

16. **Горбатенко В.** Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 46 - 55.

17. **Горбатенко В. П.** У смисловому полі модернізаційного дискурсу // Філософська думка. – 1999. – № 4. – С. 35 - 56.

18. **Кримський С. Б., Пилипенко В. Е., Салюк Ю. В.** Верифікація соціальних прогнозів (методологічний аспект) / НАН України. Ін-т соціології. – К.: Наук. Думка, 1992. – 160 с.